

ПУБЛІКАЦІЇ З ПИТАНЬ ДИТЯЧОГО ЧИТАННЯ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «ДОШКОЛЬНОЕ ВОСПИТАНИЕ» (1911–1917)

РУБАН Алла,
науковий співробітник,

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, вул. М. Берлінсько-го, 9, м. Київ, 04060, Україна, email: wonderful5@ukr.net

Сьогодні, коли світ занепокоєний тенденцією до зниження рівня читання дітей, спостерігається зацікавлення ним як об'єктом наукових студій. У статті проаналізовано публікації з питань дитячого читання на сторінках журналу «Дошкольное воспитание», який виходив у Києві в 1911–1917 рр. під редакцією Наталії Дмитрівни Лубенець (1877–1943). Часопис, представлений у фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, належить до наукового об'єкта «Документи психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку ХІХ – початку ХХ ст.», що становить національне надбання України.

Методи – історико-бібліографічний, аналізу змісту, порівняння та узагальнення – дали можливість виявити, визначити кількість, конкретизувати тематику публікацій з питань дитячого читання, з'ясувати роль журналу в популяризації літератури як засобу соціального, розумового і морального виховання читачів.

***Ключові слова:** періодичні видання, педагогічні журнали, дошкільні навчальні заклади, дитяче читання, дитяча література, видавництва, дитяча книжка, розповідання, казка, керівництво дитячим читанням, дитячі бібліотеки, сімейне виховання.*

Вступ. У фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського зберігаються рідкісні й цінні видання ХVІІ – першої половини ХХ ст. Колекція «Періодичні видання 1807–1917 рр.», що нараховує 180 назв, є невід'ємною частиною фонду, важливим джерелом історичної інформації, 115 часописів педагогічної тематики, найдавніший із яких – «Журнал Министерства Народного Просвещения» (1835), входять до наукового об'єкта «Документи психолого-педагогічного та історико-культурного напрямку ХІХ – початку ХХ ст.», що становить національне надбання України [1, с. 112, 115].

Потрібно зауважити, що педагогічні журнали в Російській імперії, до складу якої входила частина України, з'явилися в кінці ХVІІІ – на поч. ХІХ ст.: педагогічні відділи були у виданні М. Новикова «Прибавление к „Московским ведомостям“» (Москва, 1783–1784; пізніше перетворено в перший дитячий журнал «Детское чтение для сердца и разума») та в журналі В. Измайлова «Патріот» (Москва, 1804). Офіційними педагогічними журналами були «Периодическое сочинение об успехах народного просвещения» (Санкт-Петербург, 1803–1819), «Журнал Департамента народного просвещения» (Санкт-Петербург, 1821–1824), «Журнал Министерства народного просвещения» (Санкт-Петербург, 1834–1917). Перший науковий педагогічний часопис – «Педагогический журнал» – заснований Є. Гугелем, П. Гур'євим та О. Ободовським (Санкт-Петербург, 1833–1834). Усього ж до 1917 р. видавалося більше 300 освітянських часописів у 50 містах імперії [2, с. 301].

На теренах України педагогічна преса виникла в 2 й пол. ХІХ ст. На сторінках журналу «Вестник Юго-Западной и Западной России» (Київ, 1862–1863; у 1864–1871 рр. виходив під назвою «Вестник Западной России») уміщувалися публікації, присвячені шкільній тематиці. Київською єпархіальною училищною радою в період 1887–1902 рр. щомісячно видавався журнал «Церковно Приходская Школа» (ред. П. Ігнатович), а з 1906 до 1917 – «Западно Русская Начальная Школа». Професій-

ний і суспільно-політичний (з 1909 до 1917 р. – професійний і суспільно-педагогічний) журнал «Народный Учитель» виходив упродовж 1906–1917 рр. у Кишиневі (1906–1908), Києві (1908–1909), Москві (1910–1917); перший у Східній Україні україномовний педагогічний журнал для сім'ї та школи «Світло» (основоположник – Г. Шерстюк) – у 1910–1912 рр. у Києві [3, с. 20–21, 43, 60–61, 102]. На західноукраїнських землях перший професійний журнал українського народного учительства – двотижневик «Школа» (Львів, 1865) С. Шеховича, що виходив як додаток до газети «Письмо до Громади». На Буковині перший педагогічний журнал «Руска Школа» видавався у Чернівцях українською народною мовою українським педагогічним товариством із тією ж назвою в 1888 і 1891 рр. (ред. С. Смаль-Стоцький). У розвитку педагогічної періодики важлива роль належала двотижневику «Учитель» (Львів, 1889–1914) із квартальним додатком «Наука» (з 1911), органу Руського Товариства Педагогічного, що обслуговував та захищав інтереси народного учительства й школи. Крім того, на Буковині виходили двотижневики «Промінь» (1904–1907) у Вашківцях і «Каменярі» (1908–1914) у Чернівцях; у Галичині недовготривалі «Луна» (1907; ред. Ю. Ловицький), а після її занепаду, того самого року – «Наше Слово» (ред.: П. Кирчів і О. Власійчук) (обидва у Львові); «Прапор» (Коломия; 1908–1912) і «Український Учитель» із додатком «Рідна Школа» (Станиславів; 1911; ред. І. Буцманюк). У 1904–1914 і 1916–1918 рр. у Львові друкувався поважний науково-педагогічний щоквартальник «Наша Школа», орган товариства вчителів середніх шкіл Галичини та Буковини «Учительська Громада» [4, с. 1972–1973].

Першим журналом із дошкільного виховання був санкт-петербурзький «Детский сад» (1866–1876; у 1877–1917 виходив під назвою «Воспитание и обучение»). Його основоположники – відомі педагоги Аделаїда та Яків Симоновичі. У виданні доводилася необхідність колективного виховання дітей у дитячих садках і переваги такого виховання порівняно з домашнім.

В Україні прихильницею організації дитячих дошкільних навчальних закладів була Наталія Лубенець (1877–1943). Голова Комісії дитячих садків Київського товариства сприяння вихованню і захисту дітей (1902–1906), голова Київського товариства народних дитячих садків упродовж усього періоду його існування (1907–1917), активний член Київського Фребелівського педагогічного товариства (1908–1917), викладач Фребелівського педагогічного інституту (1908–1912), засновник і викладач Київської школи нянь-фребелівок (1905–1917), автор ґрунтовних праць із дошкільного виховання, зазначаючи, що в країні немає «органу, який поставив би головним своїм завданням інтереси дошкільного виховання» [5, с. 2], у 1911 р. стає співзасновником і головним редактором першого в Україні часопису з проблем дошкільної освіти – журналу з додатками занять для дітей «Дошкольное воспитание» (1911–1917), що став трибуною передових педагогічних ідей. Метою часопису – органу Київського товариства народних дитячих садків, який мав підзаголовок «Журнал для матерей і воспитательниц» і виходив 9 разів на рік накладом 1000–1200 примірників, – було «повніше й докладніше висвітлювати всі сторони виховання маленьких дітей, поширювати в суспільстві поняття про справжні дитячі садки та з'ясовувати їх роль у справі побудови „нової“ народної школи» [6].

У створенні журналу, крім Н. Лубенець та її чоловіка Т. Лубенця, брали участь такі відомі особистості, як В. Бехтерев, Ц. Балталон, К. Вентцель, А. Владимирський, П. Каптерев, М. Лебедева, О. Музиченко, С. Русова, М. Свентицька, І. Сікорський, А. Симонович, М. Фінкельштейн, В. Фльоров, К. Чарнолуська, В. Чарнолуський, М. Чехова, М. Чехов, Е. Яновська та ін.

Вартість видання упродовж 1911–1916 рр. становила 2 крб. 50 коп.; у 1917 р. – 3 крб. 50 коп. Безоплатно його надсилали своїм співробітникам, а також бібліотекам, читальням, товариствам, народним дитячим садкам, батьківським гурткам, педагогічним і вчительським курсам тощо.

Завдання журналу: пропаганда ідей дошкільного виховання й народних дитячих садків; висвітлення психології дитинства й експериментальної педагогіки, теорії й практики дитячого садка, питань гігієни дитячого віку й фізичного виховання дітей; подання зразків уроків, бесід, ігор, текстів пісень тощо; анонсування нових видань, критика й бібліографія; висвітлення хроніки подій у світі педагогіки; огляд листів до редакції; розміщення оголошень.

Журналу «Дошкольное воспитание» й загальному огляду публікацій у ньому присвячені дослідження О. Бондарчук [7], З. Борисової [8], Л. Домбровської [9], Л. Лохвицької [10], В. Розгон [11], Т. Філімонової [12] та ін. Н. Вершиніна [13, с. 155] вивчала статті з питань образотворчої діяльності дітей дошкільного віку, надруковані в цьому виданні.

Як уже зазначалося, в часописі прагнули найповніше відобразити всі аспекти виховання маленьких дітей, у тому числі й роль читання в ньому.

Метою цієї статті є аналіз публікацій з питань дитячого читання на сторінках журналу «Дошкольное воспитание», всі номери якого є в фонді ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Поставлена мета зумовила такі *завдання*: виявити, дослідити й проаналізувати статті, присвячені питанням дитячого читання, опубліковані на сторінках журналу; відобразити творчий внесок дослідників у науку про формування юного читача в 1910-ті рр.; розкрити й популяризувати інформаційний ресурс ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Методи дослідження. Під час розв'язання наукового завдання застосовані методи: історико-бібліографічний, аналізу змісту, порівняння та узагальнення, які дали можливість виявити, визначити кількість, конкретизувати тематику й зробити бібліографічний опис публікацій журналу з питань дитячого читання в хронологічній послідовності, з'ясувати його роль у пропаганді літератури як засобу соціального, розумового і морального виховання читачів.

Результати й обговорення. У 2-й пол. XIX ст. на сторінках періодичних педагогічних видань систематично розглядалися проблеми дитячої літератури, дебатувалися питання кола дитячого читання, сприйняття, психології читання, читацьких уподобань, оцінки дитячої книжки.

Усього в «Дошкольное воспитание» протягом 7 років його існування було надруковано 36 статей (не враховуючи анотацій на дитячі книжки в розділі «Критика й бібліографія»), що так чи інакше стосуються дитячого читання.

Найбільша кількість публікацій (12) присвячена оглядам дитячих журналів. Автори М. Фінкельштейн і К. Йорданська аналізують наповнення таких журналів, як «Всходы», «Газетка для детей и юношества», «Детский Мир», «Жаворонок», «Задуманное Слово», «Золотое Детство», «Красные Зори», «Малютка», «Мирок», «Незабудка», «Проталинка», «Путеводный Огонек», «Родник», «Светлячок», «Семья и Школа», «Солнышко», «Тропинка», «Юная Россия». У середині XIX ст. у педагогічній літературі порушувалося питання про те, чи є потреба в дитячих журналах, чи виправдане їх існування з педагогічної точки зору. Оглядач дитячої журналістики Ф. Толь давав негативну відповідь на це питання. В 1890-х роках О. Круглов виступив захисником таких видань, вважаючи, що дітей можуть цікавити зміст і значення явищ та фактів російського й закордонного життя. На початку 10-х років XX ст. знову почали лунаати голоси педагогів проти журналів для дітей, яких тоді було більше 20. Досвід дитячих бібліотек показував, що діти рідко брали періодичні видання, віддаючи перевагу книжкам. М. Фінкельштейн у 1911 р. вважала, що діти мають рацію, адже «журнали, які ми їм пропонуємо, слабкі» [14, с. 39]. Проте вчений-педагог, керівник дитячого читання В. Зеленко був упевнений, що боротьбу необхідно вести не проти журналу як такого, а проти існуючих неякісних часописів, так само, як і неякісних книжок. А втім, виявити переваги того чи іншого видання

було доволі складно. Найчастіше батьків цікавили журнали, розраховані на молодший вік, проте автори «Дошкольного воспитания» зазначали, що для дошкільного віку немає жодного журналу, а для молодшого – «найрозповсюдженішими й найнегативнішими» є «Светлячок» і «Задушевное Слово», які не покращувалися незважаючи на загальний осуд преси [15, с. 691; 16, с. 570]. Найкращим виданням для дітей молодшого віку й початкової школи називали недорогий доступний журнал «Солнышко»; для дітей середнього віку – «Тропинку», «Маяк», «Семью и Школу» й «Проталинки»; для дітей старшого віку та юнацтва – «Родник», «Юную Россию» та «Всходы». Для того, щоб гарні книжки й журнали потрапили до рук дітлахів і їхні смаки покращилися, автори вважали необхідним «правильно організувати спеціальні дитячі зразкові бібліотеки» [17, с. 52].

У відповідь на запитання, яким має бути періодичне видання для дітей, О. Соловйова на Всеросійському з'їзді із сімейного виховання (СПб., 30.12. 1912 – 6.01.1913) у доповіді «О детских журналах» зробила такі висновки: дитячий журнал повинен містити закінчені твори в кожному номері; він має висвітлювати теми дитинства художніми образами й художньою мовою; виклад наукового матеріалу не повинен нагадувати підручник; із дитячих журналів мають бути усуненими питання політики, статі, релігійно-філософські; рецензії на книжки повинні подаватися в такій формі, щоб діти самі могли в них розібратися [18, с. 102–103].

Висвітлюючи в останньому номері 1914 р. зміст 10 дитячих журналів періоду війни, К. Йорданська [19] зазначає, що всі вони відгукнулися на цю трагедію. Редакціям видань потрібно було проявити багато педагогічного такту, чуйності й у той же час об'єктивного ставлення до справи, щоб журнали були дійсно бажаними й корисними співбесідниками для дітей. Те, як вони реагують на факти війни, за словами автора, дає можливість виробити власну думку щодо кожного з них.

Однакова кількість публікацій (7) у «Дошкольном воспитании» присвячена дитячій книжці, ролі казки в житті дитини та мистецтву оповіді.

У необхідності розвитку таких відчуттів, як зір, слух, дотик, у художньому вихованні впевнений П. Єгунов, а оскільки книжка і зошит постійно знаходяться перед очима дитини, варто, щоб вони були свого роду шедеврами гармонії й гарного смаку. Адже гарні зошит і книжка привчають дитину користуватися ними обережно й завдяки цьому розвивати у неї такі якості, як охайність і порядок. Якими ж мають бути вимоги до них? На це запитання намагається дати відповідь автор у статті «О художественном воспитании» [20].

Про проведену в Києві 18 березня 1913 р. виставку дитячих книжок повідомлялось у четвертому номері того року в рубриці «Педагогічна хроніка» [21]. Організаторами експозиції, на якій було представлено близько 1500 назв, виступили редактори дитячих журналів А. Колмогоров («Новости детской литературы», Москва) та Є. Єлачич («Что и как читать детям», Санкт-Петербург). Обидва видання почали виходити з осені 1911 р.; із книжок, що надсилалися до редакції для рецензій, і було сформовано виставку. Таким чином, там були представлені публікації двох останніх років. Найбільша їх кількість вийшла у видавництвах Ситіна, Тулупова й Шестакова, Ступіна, Федорова-Давидова, Горбунова-Посадова, Кнебеля, Вольфа, Деврієна, Сабліна, Губинського, Луковнікова, а також «Радуга», «Южная Россия», «Читальня народной школы», «В помощь народной школе», «Юный читатель» та ін.

Книжки для дітей молодшого віку, що випускали порівняно у великій кількості книговидавці Ситін й Кнебель, своїми опатними яскравими обкладинками, ілюстраціями й доступною ціною найбільше приваблювали покупців. Проте, як зауважують укладачі списку книжок-подарунків для малюків [22], за змістом вони були здебільшого посередніми, а іноді й зовсім незадовільними. Рекомендуючи подарункові видання дітям молодшого віку, укладачі не обмежуються власною думкою – свій вибір вони роблять, керуючись рецензіями кількох солідних каталогів.

При цьому акцентують увагу на тих книжках, які, якщо й не найкращі, то їх хоча б «нешкідливо дати дітям у руки».

Створене 1906 р. у Полтаві за участі П. Мирного, М. Дмитрієва, Г. Маркевича та Г. Шерстюка перше в Україні видавництво педагогічної літератури «Український учитель» (з 1908 р. функціонувало в Києві) здебільшого випускало навчальні посібники й дитячі книжки. С. Русова, аналізуючи його діяльність, схвалювала надруковані ним у 1911 р. українською мовою дешеві книжки для маленьких дітей. Авторка зазначала, що видавці можуть цілком розраховувати на те, що їх серія стане улюбленою дітьми й набуде широкого розповсюдження [23, с. 64].

У 1911 р. Корній Чуковський запропонував видавництву «Шиповник» (1906–1922) випускати журнал для дітей. Передбачалося, що він виходитиме за редакцією самого К. Чуковського, а також О. Бенуа, С. Копельмана та З. Гржебіна. Над його підготовкою Чуковський пропрацював усю зиму, проте ідея була втілена лише частково: у 1912 р. вийшов альманах «Жар-Птица». Фактично це була перша дитяча книжка, зроблена Чуковським. Тут він виступив не лише редактором-упорядником, а й співавтором опублікованих творів для малечі. У перспективі передбачалося, що «Жар-птица» матиме продовження. Недарма на титульному аркуші й обкладинці надруковано: «Дитячі збірки видавництва «Шиповник», Книжка перша». Однак вона була першою й останньою в задуманій низці книжок. Сорок років потому Чуковський писав у спогадах про Горького: «Я давно носився із спокусливим задумом – залучити найкращих письменників і найкращих художників до створення хоча б однієї-єдиної „Книги для маленьких“, на протигагу ринковим виданням Ситіна, Клюкіна, Вольфа. В 1911 році я навіть склав подібну книгу під казковою назвою „Жар-птица“, запросивши для участі в ній О. М. Толстого, С. М. Сергеева-Ценського, Сашу Чорного, Марію Моравську, а також першокласних художників, але ця книга саме через свою високу якість (а також через високу ціну) не мала ніякого успіху і була затерта базарним непотребом» [24]. Для великої літератури, як зауважував автор, у той час питання про літературу для п'ятирічних-семирічних здавалося незначним, і на Чуковського почали дивитися «як на маніяка, що набридливо скиглить про малоцікаві речі» [24]. «Дошкольное воспитание» в четвертому номері за 1912 р. [25] помістило враження дітей, одержані ними під час прочитання цього альманаху. Більшість творів й ілюстрацій, як відмітила автор Кочукова, не знайшли у них позитивного відгуку, адже «ідеали дітей тут принижені, місцями діти відчують деяку насмішку над собою, над своїм незнанням, фабула дивно вигадана і якось штучно нагромаджені недоладні факти й нісенітниця» [25, с. 222]. Лише «Собачье Царство» Чуковського, за спостереженнями, користувалося найбільшим успіхом і стало кращим твором в збірці. Врешті авторка завагалася: до якої категорії книжок віднести рецензований альманах? Якщо до кращих, то він мало цікавий дітям, у ньому багато дивного, а місцями й небажаного. Якщо до поганих, то книжка не є шкідливою й доволі дотепна, особливо для старших дітей. «Доведеться залишити її в хороших, але правильне, що подобається вона не тим, для кого призначалася, не найменшим дітям, а скоріше школярам, які... дивляться... на цю книгу не як на сатиру на дитину, а просто як правильне зображення її милих, таких знайомих нам рис» [25, с. 226], – визначилася вона. Епохи в дитячій літературі, вважає авторка, альманах не зробить – замість довгоочікуваної, багатообіцяючої й нашумілої дитячої книги одержати «щось дивне, хоча й оригінальне, місцями дотепне, влучне, але вигадане, вимучене часом кимось для когось, а тому мало цікаве саме для дітей» [25, с. 227].

На початку ХХ ст. багато педагогів заперечувало доцільність казок у дитячому читанні, вважаючи, що такі твори затулюють від дитини реальний світ. Лише книжки про тварин здавалися їм цілком гідними для читання, інші жанри викликали сумніви. Проте у доповіді В. Каррика «Об оживлении народной сказки», виголоше-

ній 19.11.1911 р. на засіданні Бібліотечної комісії Санкт-Петербурзького товариства сприяння дошкільному вихованню дітей, зазначалося, що вже не існує різко негативного ставлення до неї, її вивченням цікавиться все більше коло дослідників. І хоча казка, на думку доповідача, ніяких знань не дає, крім понять про взаємини людей, саме вони й відчуються дитиною найбільше, отже, вкрай бажано зберегти та відродити народну казку для дітей [26, с. 703–704].

Громадська діячка у сфері народної освіти, видавець і письменниця О. Калмикова, одним із напрямів діяльності якої було дитяче читання, виступаючи з доповіддю «О сказке» на вже згаданому Всеросійському з'їзді із сімейного виховання, на прикладі цього жанру поставила загальні питання народно-національного виховання підрастаючого покоління. Доповідачка зазначала, що народні казки як високохудожні твори є джерелом емоцій, яких діти більше ніде не можуть здобути, втім вони інколи містять багато грубого, жорстокого, зовсім не прийняттого для душі дитини, тому є потреба в їх ретельному доборі; літературні ж казки потребують ще більшої обережності в рекомендації малечі через те, що лише деякі з них відповідають основним вимогам до істинно-художнього твору [18, с. 102].

В. Родніков, поділяючи думку про те, що казки є «сферою» дитини, і чим вона молодша, тим більше потребує їх, у другому номері журналу за 1914 р. пропонує ознайомитися з поглядами на це питання педагога, письменника, редактора петербурзького журналу «Что и как читать детям» Є. Єлачича, які відрізняються продуманістю, і хоча є суперечливими, змушують замислитись. Автор погоджується з думкою Є. Єлачича щодо більш прискіпливого ставлення до казок, ретельного добору лише найкращого матеріалу, із тим, що «література казок має у будь-якому дитячому віці бути лише одним із елементів дитячого читання, притому не головним, тим більше не єдиним» [27, с. 106].

Аналізуючи негативні погляди на чарівну казку педагога, психолога й громадського діяча Ц. Балталона, який вважав необхідним оберігати дітей від таких творів, щоб не зіпсувати їхнього смаку, не спотворити їхнього ставлення до книжки, інший педагог М. Румянцев у своїй статті [28] поставив за мету з'ясувати: чи потрібно дітей оберігати від казок або, навпаки, необхідно виховувати на них; чи повинні казки займати в дитячій кімнаті поряд з іграми одне з головних місць або їх можна лише терпіти, як свого роду неминуче зло і, якщо є можливість, виганяти звідти; чи сприяють вони нормальному духовному розвитку дитини або ж затримують його; чи є вони природним, властивим духовному складу дитини живленням для неї або їх потайки прищеплюють неосвічені няньки й матері. Висновок автора такий: казки – це материнська мова людського роду. Це не балачки няньок, не пусто-порожній винахід, вони є продуктом безпосередньої народної творчості. Казки – сама мудрість, і якщо ми її не завжди впізнаємо, то причина цього не в безглуздості казок, а в «тупості нашого власного розуміння» [28, с. 431]. Ігри й казки, на думку Румянцева, – краща школа раннього дитинства. «Віднявши у дітей казку, ви відіймете гру, зруйнуєте всю чарівність дитинства, цього віку казкової безтурботності, довірливості, простодушності, безпосередньої віри у все чарівне й незвичайне! Тому не віднімати потрібно казку, а використовувати її якомога ширше з виховною метою», – впевнений автор [28, с. 455–456].

«Як розповідати дітям казки?» – з такого запитання починається публікація П. Єгунова [29]. У тому, що їх не лише потрібно, а й необхідно розповідати, автор повністю впевнений, адже вони «закладають у душі дитини основи моралі, навчають відрізняти добро від зла, хороше від поганого, прищеплюють любов, альтруїзм..., розвивають любов до знань» [29, с. 1]. Питання в тому, яку саме казку і як потрібно розповідати, і чи можна розказувати її так, як вона написана. Автор ділиться роздумами, якими навичками має володіти розповідач, подає рекомендації, як зробити процес викладення цікавим і корисним. Своєрідним продовженням цієї теми є допо-

від німецького педагога Г. Кершенштейнера «Рассказ в детской», виголошена ним на з'їзді Німецького Фребелівського Товариства в Нюрнберзі в травні 1912 р. і надрукована в 5 му номері журналу за 1913 р. [30]. Автор розглядає три складові, без яких не може відбутися процес оповіді: дитина, або наївна істота, якій розповідають казку; саме оповідання, або казка; оповідач. Головна умова успішного розповідання полягає в тому, щоб оповідач сам переживав те, про що говорить. Для цього він має володіти силою уяви й вразливою душею. В руках істинного художника оповідання стає «могутнім засобом, не нав'язуючи моралі, закласти її глибоко в душу дитини, і закласти її тим глибше, чим більшим є талант оповідача» [30, с. 278]. Самого ж мистецтва розказування, вважає педагог вважає, навчити неможливо.

Розповідання як методика дитячого читання, що дозволяла оповідачкам і оповідачам не лише розвинути інтерес малопідготовлених слухачів до читання, залучити їх до бібліотеки, а й уважно спостерігати за їхніми враженнями, проводити детальне анкетування, інакше кажучи, скрупульозно та об'єктивно досліджувати дитячу літературу з позицій юних читачів, з'явилося у професійній пресі ще на початку 1900 х рр. і було вельми популярним у психолого-педагогічній теорії та практиці Америки та Європи. Вважають [31, с. 15], що досвід «годин розповідання» привіз у 1913 р. з Америки педагог і архітектор шкільних та бібліотечних будівель О. Зеленко, розпочавши впровадження цього метода в дитячому відділенні читальні Московської публічної бібліотеки ім. О. С. Грибоедова. Хоча в четвертому номері за 1911 р. аналізованого нами журналу в публікації літератора, бібліографа й перекладача К. Чарнолузької [32] подано докладний опис таких «Story Hours». Висвітливши досвід США й Німеччини, авторка висловлює побажання, щоб його було прищеплено й у наших дитячих яслах, садках, початкових школах, які організовували влітку в сільській місцевості.

Зазвичай для розказування добиралися твори фольклору та авторської художньої літератури. Результативність методики досягалася завдяки широкому охопленню дітей і підлітків такими заходами і, звісно, педагогічній майстерності оповідачів, які добивалися живого впливу розповіді на інтелект і почуття слухачів.

Так, про досвід проведення в дитячій бібліотеці, що існувала при Петроградському товаристві дошкільного виховання, двох читань для дітей 9–11 та 5–7 років, які відбулися в жовтні 1915 р. під керівництвом голови товариства О. Калмикової, розповідає К. Йорданська, використовуючи протокольні записи, в статті «В гостях у бібліотеки» [33].

У Російській імперії основними посібниками з методики розповідання були американські книжки, зокрема Е. й Дж. Партридж «Как и что рассказывать детям в школе и дома» та С. К. Брайент «Как и что рассказывать детям». Рецензуючи останню книгу, в якій, окрім методики, подано хрестоматію із сюжетами, переробленими для вихованців дитячих садків та учнів, В. Родніков відзначає її корисність і рекомендує використовувати також вихователькам у сім'ях [34].

Звертаючи увагу на користь від розповідання казок та оповідань, Ф. Клейн зазначає: «... дитина за своєю суттю – егоїст, тому що звикла бачити себе в центрі оточення. За допомогою оповідань вона починає цікавитись іншими, і це перший крок до альтруїзму, який з'явиться лише тоді, коли дитина буде спроможною силою власної уяви поставити себе на місце іншого, зрозуміти чужі радощі й горе» [35, с. 566].

На початку ХХ ст. у науковому і практичному вжитку утверджується поняття «керівництво дитячим читанням». Видатний педагог, критик, лектор і журналіст В. Зеленко у 1915 р. видає книгу «Руководительство детским чтением», в якій трактує це поняття досить широко: це і відбір книжок, і організація дитячих бібліотек і читалень; залучення дітей до читання й задоволення їхніх читацьких потреб, і керівництво читанням конкретної дитини або групи дітей. Автор у посібнику розглядає керівництво читанням у сім'ї, школі, дитячій бібліотеці. Популяризує ідеї

Василя Адамовича, К. Йорданська в № 3–4 за 1916 р. подає реферат його книги [36]. Рецензію на працю «Детские библиотеки» цього автора, в якій він торкнувся низки теоретичних питань щодо дитячого читання й керівництва ним, запропонував у № 6–7 за 1917 р. В. Родніков [37]. Узагалі поява в Російській імперії в останній чверті XIX – на початку XX ст. перших самостійних дитячих бібліотек свідчила про створення передумов для концептуального осмислення їх діяльності як центрів читання. У своїй праці В. Зеленко наголошує на тому, що дитячий бібліотекар має бути водночас і керівником читання підростаючого покоління. Для цього йому необхідно вивчати запити дітей і бути компетентним в існуючій дитячій літературі. Останню автор поділяє на 4 категорії: брудна література, вузько тенденційна, продукти комерційних підприємств, ідейні видання.

Педагог і письменник Є. Єлачич більшу частину свого життя присвятив питанням дитячого читання, моралі та виховання нового покоління. У 1911–1917 рр. він був автором і редактором критико-бібліографічного журналу «Что и как читать детям?». Метою його публікацій зокрема було висловлення власного погляду на керівництво читанням дітей. Подаючи огляд його статті «Об активном руководителстве детским чтением», надрукованої в № 7–8 за 1916 р. у названому журналі, «Дошкольное воспитание» робить акцент на позиції автора, згідно з якою, керівництво читанням дітей має носити індивідуальний характер [38].

Упродовж 1915–1916 рр. на сторінках педагогічної преси жваво обговорювалося питання впливу на дітей подій Першої світової війни. Укладалися спеціальні анкети, добирався відповідний матеріал для читання, ретельно реєструвалися всі виступи дітей на масових заходах, досліджувалося відображення війни в дитячих іграх, організовувалися виставки дитячих малюнків батального характеру тощо. Більшість педагогів схилилася до думки, що вихователь має йти назустріч дитячій зацікавленості війною, повинен допомогти дітям розібратися в її жахах. Інше завдання педагога вбачалося в запобіганні дитячому огрубінню, вони мали показати, що й на війні людина здатна виявити кращі свої риси – любов до людей, самопожертву й героїзм. Була думка, що війна залишить у житті людства незгладимий слід і дітям доведеться продовжувати життя з того пункту, в якому зупинилися дорослі, тому їх необхідно підготувати до сприйняття дійсності такою, якою вона є, залучити їх до посильної праці з дорослими. Інша точка зору, яку поділяла меншість, заперечувала експлуатування інтересу дітей до війни з будь-якою виховною метою, і вимагала, навпаки, охолодження його. Ті, хто її поділяв, вважали за необхідне не наближати дитячу увагу до подій, а віддаляти її; не поглиблювати дитячі хвилювання, а намагатися не помічати їх. Педагоги говорили, що з дітьми потрібно поводитися так, наче нічого особливого не трапилося. Для перевірки того й іншого поглядів бібліотекознавець В. Невський і 10 його спільників провели невеликий дослід: до поверхневих – вуличних і газетних – вражень війни, одержуваних дітьми, було додано глибшого ефекту за допомогою прочитання їм художніх творів, таких як «Під грим гармат» К. Клейна, «Рядовий Пітер Холькет» О. Шрейнер, «Облога млина» Е. Золя, «Двоє друзів» Гі де Мопассана та «Геть зброю» Б. Зуттнер. Результати експерименту, викладеного в статті «Война и детское чтение» [39], засвідчили збільшення проявів жорстокості в дитячих іграх, зафіксували нервові потрясіння, які іноді доходили до сліз, виклик у дітей низки нерозв'язних запитань. Так, зокрема, після прочитання оповідання Шрейнер вони не могли зрозуміти, «чому люди їздять один до одного в гості, обмінюються винаходами..., пишуть і росіяни, і німці такі гарні книги, і не можуть вирішувати своїх суперечок мирним шляхом» [39, с. 230]. Одна з матерів, яка читала своїм чадам оповідання Золя й Мопассана, зазначала: «... надамо краще вулиці завдавати маленьких ранок дитячій душі..., ніж посилювати їх гострим ножем художнього таланту» [39, с. 228]. Дослідники не стали робити ніяких висновків зі своїх спостережень і давати якихось порад. Як зазначив В. Невський, вони не є

прибічниками абсолютного замовчування перед дітьми всіх жахів подій, що відбуваються, повної ізоляції дітлахів від вражень воєнного часу, проте їм хотілося б дати відчутти читачеві, з якою великою обережністю необхідно «вводити в свідомість дитей сувору правду справ людських» [39, с. 232].

Говорячи про публікації журналу, присвячені дитячому читанню, не можна не згадати рубрику «Критика і бібліографія», в якій Н. Лубенець, В. Родніков, К. Йорданська, М. Черняєва, М. Козлова, К. Маєвська, А. Цветкова та інші подавали анотації й рецензії новинок дитячої літератури, а також видань для вихователів і керівників дитячого читання.

Висновки та перспективи. За винятково важких умов доводилося журналу «Дошкольное воспитание» в 1917 р. закінчувати сьомий рік свого існування. У передмові до № 8–9 Наталія Лубенець зазначала: «Ми не знаємо, яке буде подальше життя нашої нещасливої, багатостраждальної батьківщини, але все ж ми віримо, як і раніше, у те, що в „дітях наше майбутнє”, і для них потрібно створювати життя краще і розумніше, ніж наше. Заради цього ідеалу ми продовжуватимемо нашу скромну роботу, і гаряче просимо друзів і співробітників нашого журналу підтримати його всіма залежними від них силами...» [40]. Було оголошено про передплату на 1918 р., але події склалися інакше...

Від самого початку журнал був провідником найпередовіших наукових і методичних ідей: вишукував і сприяв упровадженню в життя всього прогресивного у вихованні й у той же час популяризував безцінну спадщину педагогіки світу. Статті, присвячені дитячій літературі, огляди, рецензії на нові видання, розміщені в «Дошкольном воспитании», збагачували вихователів, бібліотекарів і батьків знаннями в галузі дитячого читання, допомагали використовувати літературу як засіб соціального, розумового і морального виховання читачів. Багато публікацій журналу не втратили значення й для освіти сучасних педагогів і бібліотекарів. Критичне осмислення й творче використання багатьох передових і прогресивних педагогічних ідей, висвітлених у часописі, безперечно, сприятимуть успішній розбудові сучасної освіти в Україні, інтеграції її до європейського та світового освітнього простору.

1. *Мацібора Н. Г.* Сучасний стан і напрями роботи з рідкісними виданнями у фондах освітнянських бібліотек України / Н. Г. Мацібора // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б ки України ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. / Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2014. – Вип. 4 : Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, перспективи створення та забезпечення доступу. – С. 110–119. – Бібліогр.: 8 назв.

2. *Колмаков П. К.* Педагогические журналы / П. К. Колмаков // Большая советская энциклопедия : в 30 т. – Третье изд. – Москва : Изд во «Совет. энцикл.», 1975. – Т. 19: Отоми – Пластырь. – С. 301–302.

3. *Журнали психолого-педагогічної тематики XIX – початку XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського : іст.-бібліогр. дослідж. / Акад. пед. наук України, Держ. наук.-пед. б ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Мацібора Н. Г., Івашенко В. М., Бондарчук О. Б. та ін.]. – Київ : Четверта хвиля, 2009. – 125 с., [1] арк. іл. – До 10 річчя ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.*

4. *Янів С.* Педагогічна преса / С. Янів // Енциклопедія українознавства : [словник. частина] : перевид. в Україні / Наук. т во ім. Шевченка ; гол. ред. Володимир Кубійович. – Київ : Глобус, 1996. – Т. 5. – С. 1972–1974.

5. *Лубенець Н.* Задачи журнала / Наталия Лубенець // Дошк. воспитание. – 1911. – № 1. – С. 1–6.

6. *Открыта подписка на 1911 год на журнал для матерей и воспитательниц «Дошкольное воспитание» с приложениями занятий для детей // Дошк. воспитание. – 1911. – № 1. – С. 2 обл.*

7. *Бондарчук О.* Педагогічні ідеї Наталії та Тимофії Лубенців знову на часі! / Оксана Бондарчук, Любов Дунаєва // Палітра педагога. – 2014. – № 5. – С. 3–5 : фотогр.

8. *Борисова З.* Паростки дошкілля і журнал «ДВ» / Зоя Борисова // Дошк. виховання. – 2011. – № 3. – С. 2–4.

9. *Домбровська Л.* Науково-інформаційний потенціал українських журналів педагогічної тематики другої половини XIX – початку XX століття: з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського / *Л. Домбровська // Вісн. Кн. палати.* – 2010. – № 2. – С. 37–41. – Бібліогр.: 16 назв.

10. *Лохвицька Л.* Історія «ДВ»: шляхи становлення / Любов Лохвицька // *Дошк. виховання.* – 2011. – № 5. – С. 3–6.

11. *Розгон В. В.* Становлення та розвиток української науково-педагогічної періодики дошкільного спрямування на початку XX століття / В. В. Розгон // *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / Класич. приват. ун т. – Запоріжжя: [б. в.], 2011. – Вип. № 17 (70). – С. 51–55. – Бібліогр.: 5 назв.*

12. *Філімонова Т.* Перші журнали з проблем дошкільного виховання в історії розвитку української педагогічної думки / Тетяна Філімонова // *Історико-педагогічний альманах / Акад. пед. наук України, Уман. держ. пед. ун т ім. Павла Тичини, Всеукр. асоц. істориків педагогіки.* – Київ: Міленіум, 2007. – № 1. – С. 32–35.

13. *Вершинина Н. А.* Характеристика информационных потоков методики обучения дошкольников изобразительной деятельности / Вершинина Н. А. // *Вестн. Оренбург. гос. ун та.* – 2005. – № 7. – С. 151–158.

14. *Финкельштейн М.* Журналы для детей дошкольного и младшего возраста / М. Ф. // *Дошк. воспитание.* – 1911. – № 1. – С. 39–44.

15. *Финкельштейн М.* Детские журналы: [«Малютка», «Светлячок», «Золотое Детство», «Солнышко»] / М. Финкельштейн // *Дошк. воспитание.* – 1911. – № 9. – С. 691–700.

16. *Иорданская Е.* Детские журналы: [«Подснежник», «Светлячок», «Задушевное Слово»] / Е. Иорданская // *Дошк. воспитание.* – 1912. – № 9. – С. 570–579.

17. *Финкельштейн М.* Детские журналы: [«Тропинка», «Семья и Школа», «Задушевное Слово», «Путеводный Огонек»] / М. Ф. // *Дошк. воспитание.* – 1912. – № 1. – С. 45–52.

18. *Лубенец Н.* Всероссийский съезд по семейному воспитанию / Наталия Лубенец // *Дошк. воспитание.* – 1913. – № 2. – С. 95–110.

19. *Иорданская Е.* Детские журналы и война / Е. Иорданская // *Дошк. воспитание.* – 1914. – № 9. – С. 659–676.

20. *Егунов П.* О художественном воспитании / П. Егунов // *Дошк. воспитание.* – 1913. – № 8. – С. 457–466.

21. *К. М.* Выставка детских книг в Киеве / К. М. // *Дошк. воспитание.* – 1913. – № 4. – С. 248–249.

22. *Книги-подарки для детей младшего возраста // Дошк. воспитание.* – 1913. – № 9. – С. 613–624.

23. *Русова С.* Издания «Украинского учителя» / Софья Русова // *Дошк. воспитание.* – 1912. – № 1. – С. 61–64.

24. *Лукьянова И. В.* Корней Чуковский / Ирина Лукьянова [Электронный ресурс]. – Изд. 2 е, исправл. и доп. – Электрон. текст. данные. – Москва: Молодая гвардия, 2007. – 992 с., [16] л. илл. – (Жизнь замечательных людей: Серия биографий; Вып. 1279). – Режим доступа: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=46468&page=58>. – Дата доступа: 28.07.2016.

25. *Кочукова А.* «Жар-Птица» в критике детей / А. Кочукова // *Дошк. воспитание.* – 1912. – № 4. – С. 217–228.

26. *На заседании Библиотечной комиссии С.-Петербургского Общества содействия дошкольному воспитанию детей // Дошк. воспитание.* – 1911. – № 9. – С. 703–704.

27. *Родников В.* Новый взгляд на сказку, как материал для чтения детей младшего возраста / В. Родников // *Дошк. воспитание.* – 1914. – № 2. – С. 97–106.

28. *Румянцев Н.* Сказки как средство воспитания / Н. Румянцев // *Дошк. воспитание.* – 1917. – № 8/9. – С. 415–464.

29. *Егунов П.* О сказках / П. Егунов // *Дошк. воспитание.* – 1913. – № 1. – С. 1–12.

30. *Киришенштейнер Г.* Рассказ в детской / Георг Киришенштейнер // *Дошк. воспитание.* – 1913. – № 5. – С. 263–280.

31. *Арзамасцева И.* Подвижники детского чтения / Ирина Арзамасцева [Электронный ресурс] // *Детские чтения: [электрон. альманах] / Ин-т рус. лит. (Пушкинский Дом) РАН.* – Электрон. текст. данные. – Санкт-Петербург, 2012. – № 1. – С. 12–42. – Режим доступа: <http://detskie-chtenia.ru/index.php/journal/article/view/3/2>. – Дата доступа: 28.07.2016).

32. *Чарнолуцкая Е.* Чтение вслух и устный рассказ / Е. Чарнолуцкая // *Дошк. воспитание.* – 1911. – № 4. – С. 207–216.

33. *Иорданская Е.* В гостях у библиотеки / Е. Иорданская // Дошк. воспитание. – 1916. – № 1/2. – С. 63–72.
34. *Родников В.* [Рецензия] / В. Родников // Дошк. воспитание. – 1915. – № 1. – С. 54. – Рец. на кн.: Брайэнт С. К. Как и что рассказывать детям / С. К. Брайэнт; пер. с англ. Н. Н. Бахтина. – Петроград, 1915. – 158 с.
35. *Klein F.* Что рассказывать маленьким детям / Felix Klein // Дошк. воспитание. – 1913. – № 9. – С. 557–566.
36. *Иорданская Е.* Руководительство детским чтением: (реф. [одноимен.] кн. В. А. Зеленко) / Е. Иорданская // Дошк. воспитание. – 1916. – № 3/4. – С. 243–250.
37. *Родников В.* [Рецензия] / В. Родников // Дошк. воспитание. – 1917. – № 6/7. – С. 409–110. – Рец. на кн.: Зеленко В. А. Детские библиотеки / В. А. Зеленко. – Петроград, 1917.
38. *Об активном* руководительстве детским чтением. Е. Елачича // Дошк. воспитание. – 1916. – № 6/7. – С. 467–468.
39. *Невский В.* Война и детское чтение / В. Невский // Дошк. воспитание. – 1916. – №3/4. – С. 223–232.
40. *От редакции* / [Н. Лубенец] // Дошк. воспитание. – 1917. – № 8/9. – С. 415–416.

UDC 028.5(045):[070:373.2](477)

Works on Children's Reading Published in Pedagogical Doshkolnoye Vospitaniye Journal (1911–1917)

Ruban Alla, Researcher,

V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine, 9 M. Berlynskooho St., Kyiv, 04060, Ukraine, email: wonderful5@ukr.net

Today, the world faces the tendency when the children read less and less; that is why many scientists are interested in studying the problem of children's reading. The author of the article analyses the works on children's reading published in the pedagogical Journal «Doshkolnoye Vospitaniye» (Preschool Education) in Kyiv in 1911–1917 edited by Natalia Dmytrivna Lubenets (1877–1943). The journal is presented in the library holdings of V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine; it belongs to the research Documents on Psycho-educational and Historical-cultural Issues Published in the 19th – early 20th Centuries object which constitutes a national heritage of Ukraine.

Such methods as historical and bibliographic method, content analysis, comparison and generalisation were used in order to identify, determine the quantity, state the subject matter of publications on children's reading, clear up the role of the journal in popularisation of literature as a means of social, intellectual and moral development of readers.

Key words: periodicals, educational journals, preschool educational establishments, children's reading, literature for children, publishing houses, children's book, short story, tale, teaching children to read, children's libraries, family education.

Публикации по вопросам детского чтения на страницах журнала «Дошкольное воспитание» (1911–1917)

Рубан Алла

Сегодня, когда мир озабочен тенденцией к снижению уровня чтения детей, наблюдается заинтересованность им как объектом научных исследований. В статье проанализированы публикации по вопросам детского чтения на страницах журнала «Дошкольное воспитание», выходявшем в Киеве в 1911–1917 гг. под редакцией Натальи Дмитриевны Лубенец (1877–1943). Журнал, представленный в фонде ГНПБ Украины им. В. А. Сухомлинского, принадлежит научно-му объекту «Документы психолого-педагогического и историко-культурного направления XIX – начала XX веков», который составляет национальное достояние Украины.

Методы – историко-библиографический, анализа содержания, сравнения и обобщения – дали возможность выявить, определить количество, конкретизировать тематику публикаций по вопросам детского чтения, выяснить роль журнала в популяризации литературы как средства социального, умственного и нравственного воспитания читателей.

Ключевые слова: периодические издания, педагогические журналы, дошкольные учебные заведения, детское чтение, детская литература, издательства, детская книга, рассказывание, сказка, руководство детским чтением, детские библиотеки, семейное воспитание.

1. *Matsibora N. H.* Present-day situation and directions of working with rare editions presented in the holdings of education libraries of Ukraine / N. H. Matsibora // Naukovi pratsi Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoyi biblioteky Ukrayiny imeni V. O. Sukhomlynskooho : collected scientific

papers. / V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine. – Vinnytsia : Nilan-LTD, 2014. – Issue 4 : Integrated subject information resource: situation, prospects of creation and access support. – P. 110–119. – Bibliogr.: 8 names.

2. *Kolmakov P. K.* Educational journals / P. K. Kolmakov // Bolshaya sovetskaya entsiklopediya. In 30 volumes. – the 3rd edition. – Moskow : Publisher «Sovetskaya entsiklopediya», 1975. – Vol. 19: Otomi–Plastyr. – P. 301–302.

3. *Journals on psycho-educational subject published in the 19th – early 20th centuries and presented in the library holdings of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine : historical and bibliographical research / Academy of Educational Sciences of Ukraine, V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine ; [authors: Matsibora N. H., Ivashchenko V. M., Bondarchuk O. B. and others].* – Kyiv : Chetverta khvyliya, 2009. – 125 p., one sheet is illustrated. – Celebrating 10th anniversary of V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine.

4. *Yaniv S.* Educational press / S. Yaniv // Entsiklopediya ukrayinoznavstva : [dictionary part] : republished in Ukraine / Shevchenko scientific society ; Volodymyr Kubyovych, editor-in-chief. – Kyiv : Hlobus, 1996. – Vol. 5. – P. 1972–1974.

5. *Lubenets N.* Tasks of journals / Natalia Lubenets // Doshkolnoye vospitaniye. – 1911. – № 1. – P. 1–6.

6. *Yearly* subscription for 1911 to the educational and family journal «Doshkolnoye Vospitaniye» with lesson appendices for children is accepted // Doshkolnoye vospitaniye. – 1911. – № 1. – p. 2 obl.

7. *Bondarchuk O.* Natalia and Tymofii Lubenets's educational ideas are popular again! / Oksana Bondarchuk, Liubov Dunayeva // Palitra pedahoha. – 2014. – № 5. – pp. 3–5 : fotogr.

8. *Borysova Z.* Beginnings of preschool education and educational and family journal «Doshkolnoye Vospitaniye» / Zoya Borysova // Doshkilne vykhovannia. – 2011. – № 3. – P. 2–4.

9. *Dombrovska L.* Scientific information potential of the Ukrainian journals on educational subject published in the second half of the 19th – early 20th centuries and presented in the library holdings of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine / L. Dombrovska // Visnyk Knyzhkovoyi palaty. – 2010. – № 2. – P. 37–41. – Bibliogr.: 16 nazv.

10. *Lokhvytska L.* History of the Journal «Doshkolnoye Vospitaniye»: ways of its creation / Liubov Lokhvytska // Doshkilne vykhovannia. – 2011. – № 5. – P. 3–6.

11. *Rozhon V. V.* Formation and development of the Ukrainian scientific educational periodicals in preschool education published in the early 20th century / V. V. Rozhon // Pedahohika formuvannia tvorchoyi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh : collected scientific papers / Classical private university. – Zaporizhia, 2011. – № 17 (70). – P. 51–55. – Bibliogr.: 5 nazv.

12. *Filimonova T.* The earliest journals on preschool education studies in the history of development of the Ukrainian educational thought / Tetiana Filimonova // Istoryko-pedahohichniy almanakh / Academy of Educational Sciences of Ukraine, Uman Pavlo Tychyna State Teachers' Training University, All-Ukrainian association of historians of pedagogy. – Kyiv : Milenium, 2007. – № 1. – P. 32–35.

13. *Vershynina N. A.* Description of information flows of teaching preschoolers graphic activity methods / Vershynina N. A. // Vestnik Orenburzhskoho hosudarstvennoho universiteta. – 2005. – № 7. – P. 151–158.

14. *M. F.* Magazines for preschoolers and younger children / M. F. // Doshkolnoye vospitaniye. – 1911. – № 1. – P. 39–44.

15. *Finkelshtein M.* Magazines for children : [Maliutka, Svetliachiok, Zolotoye Detstvo, Solnyshko] / M. Finkelshtein // Doshkolnoye vospitaniye. – 1911. – № 9. – P. 691–700.

16. *Iordanskaya Ye.* Magazines for children : [Podsnezhnik, Svetliachiok, Zadushevnoye Slovo] / Ye. Iordanskaya // Doshkolnoye vospitaniye. – 1912. – № 9. – P. 570–579.

17. *Finkelshtein M.* Magazines for children : [Tropinka, Semya i Shkola, Zadushevnoye Slovo, Putevodnyi Ohoniok] / M. F. // Doshkolnoye vospitaniye. – 1912. – № 1. – P. 45–52.

18. *Lubenets N.* All-Russian congress on family education / Natalia Lubenets // Doshkolnoye vospitaniye. – 1913. – № 2. – P. 95–110.

19. *Iordanskaya Ye.* Children's magazines and war / Ye. Iordanskaya // Doshkolnoye vospitaniye. – 1914. – No 9. – P. 659–676.

20. *Yehunov P.* On artistic education / P. Yehunov // Doshkolnoye vospitaniye. – 1913. – № 8. – P. 457–466.

21. *K. M.* Children's book exhibition in Kyiv / K. M. // Doshkolnoye vospitaniye. – 1913. – № 4. – P. 248–249.

22. *Books-presents* for younger children // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1913. – № 9. – P. 613–624.
23. *Rusova S.* «Ukrainskiy uchitel»'s publications / Sofya Rusova // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1912. – № 1. – P. 61–64.
24. *Lukyanova I. V.* Kornei Chukovskii [E-resource] / Irina Lukyanova. – the 2nd edition, corrected and completed. – Electronic text data. – Moscow : Molodaya hvardiya, 2007. – 992 p., sixteen sheets are illustrated. – (Zhizn zamechatelnykh lyudey : Biographies series ; 1279 edition). – Available from: <http://booksonline.com.ua/view.php?book=46468&page=58>, free access (Accessed 28/07/16). – Title from the screen.
25. *Kochukova A.* Children criticize «Zhar-Ptitsa» / A. Kochukova // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1912. – № 4. – P. 217–228.
26. *Meeting of the Library Committee of St. Petersburg Society on preschool education support* // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1911. – № 9. – pp. 703–704.
27. *Rodnikov V.* New ways of thinking about tales as a material for reading by younger children / V. Rodnikov // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1914. – № 2. – P. 97–106.
28. *Rumiantsev N.* Tales as a means of education / N. Rumiantsev // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1917. – Nos. 8/9. – P. 415–464.
29. *Yehunov P.* About tales / P. Yehunov // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1913. – № 1. – P. 1–12.
30. *Kirshenshteiner H.* Story in a children's room / Heorh Kirshenshteiner // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1913. – № 5. – P. 263–280.
31. *Arzamastseva I.* Devotees of children's reading [E-resource] / Irina Arzamastseva // Children's reading : [electronic literary miscellany] / Institute of Russian Literature (The Pushkin House) under Russian Academy of Sciences. – Electronic text data. – St. Petersburg, 2012. – № 1. – pp. 12–42. – Available from: <http://detskie-chtenia.ru/index.php/journal/article/view/3/2>, free access (Accessed 28/07/16). – Title from the screen.
32. *Charnoluskaya Ye.* Reading aloud and oral presentation of stories / Ye. Charnoluskaya // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1911. – № 4. – P. 207–216.
33. *Iordanskaya Ye.* Visiting library / Ye. Iordanskaya // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1916. – Nos. 1/2. – P. 63–72.
34. *Rodnikov V.* [Review] / V. Rodnikov // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1915. – № 1. – p. 54. – Book review: Briant S. K. How and what children should be told / S. K. Briant ; translated from English by N. N. Bakhtin. – Petrohrad, 1915. – 158 p.
35. *Klein F.* What little children should be told / Felix Klein // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1913. – № 9. – P. 557–566.
36. *Iordanskaya Ye.* Teaching children to read : (abstract of the book by V. A. Zelenko) / Ye. Iordanskaya // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1916. – Nos. 3/4. – P. 243–250.
37. *Rodnikov V.* [Review] / V. Rodnikov // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1917. – Nos. 6/7. – pp. 409–410. – Book review: Zelenko V. A. Children's libraries / V. A. Zelenko. – Petrohrad, 1917.
38. *About active teaching children to read.* by Ye. Yelachich // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1916. – Nos. 6/7. – P. 467–468.
39. *Nevskii V.* War and children's reading / V. Nevskii // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1916. – Nos. 3/4. – P. 223–232.
40. *From editorial staff* / [N. Lubenets] // *Doshkolnoye vospitaniye*. – 1917. – Nos. 8/9. – P. 415–416.

Стаття надійшла до редакції 28.07.2016.